

УДК 811.133.1 81'4

Антоніна Скрипник, канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОНЦЕПТ *DIABLE* У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Статтю присвячено аналізу способів вербалізації концепта DIABLE у французькій лінгвокультурі. Наводяться дефініційні характеристики даного концепту, структурується лексика, яка репрезентує концепт, аналізуються способи актуалізації даного концепту у французьких фразеологізмах та подається загальна характеристика концепта DIABLE у французькій лінгвокультурі.

Ключові слова: концепт, концептосфера, мовна свідомість, вербалізація, дефініційна характеристика, фразеологізм, семна структура, архісема, десемантизація, антропоцентризм.

Носій національної мови включає родові та індивідуально-національні риси. Концепти, відмічені лінгвокультурною специфікою, певним чином характеризують носіїв етнокультури. Культурними концептами виступають смерть і безсмертя, добро і зло, істина і брехня та ін., осмислення яких у християнських культурах невіддільне від поняття Бога. Деякі дослідники відносять до розряду культурних обмежень список концептів, певні "крайні поняття", найабстрактніші категорії [6; 44]. Концепти БОГ та ДИЯВОЛ входять до цих крайніх понять і є важливими відобразниками національної мовної свідомості.

Концептуальне моделювання мови дозволяє розкрити специфіку мовної свідомості та комунікативної поведінки носіїв конкретної культури, встановити особливості розподілу ознак тих чи інших концептів, їхній асоціативний потенціал, побачити динаміку культурних домінант, які визначають ціннісну своєрідність світу, втілену у мові. З іншого боку, ставлення до релігії та моралі є важливою характеристикою життя і тому знаходить варіативне відображення у мові та в культурі.

Концепт має складну багатогранну структуру, це відмічає Л. Г. Бабенко [1], В. А. Маслова [2], М. В. Пименова [3], З. Д. Попова [4], Ю. С. Степанов [7], Й. А. Стернин [8] та ін. Учені одноголосно схиляються до того, що для дослідження концептів слід використовувати сукупність різноманітних методів.

Аналіз моделей створення номінативних одиниць і способів мовної об'єктивації різних понять входить в коло проблем ономазіології. Когнітивний ономазіологічний підхід, виходячи з трактування концепта як поняття складного, що має велику кількість змістовних ознак та системних зв'язків, дозволяє розглядати процес номінації як вибір ознаки або ознак, які стають мотиваційною базою найменування за участі закономірностей мовної системи, установки, мотиву номінаторів. Для означування вибирається певний фрагмент концептуальної системи, де для створення імені концепта одні елементи цієї структури освітлюються, інші – затемнюються [5, 6].

На основі глибинних діакронних співставних досліджень різних мов була доведена "невипадковість означування" або "невипадковість іменування", що виходить із дослідження "концептуалізованих предметних областей" мови і культури і проявляється у певних відношеннях між "ім'ям" і "річчю" [7, с. 63]. "Мова м'яко і сприятливо направляє людей в іменуваннях, доєднуючи поіменоване до найглибших пластів культури" [7, с. 68]. На думку Ю.С. Степанова, при цьому зводиться у сутність та іменується функція божества, що і проявляється в біблійній і небіблійній етимології лексеми "бог" [7, с. 510].

Мета статті полягає у виявленні способів вербалізації концепту ДИЯВОЛ у французькій мові. Дана мета передбачає вирішення наступних завдань: визначення дефініційних характеристик концепту ДИЯВОЛ у французькій мові, а також способи актуалізації даного концепту у французьких фразеологізмах та виведення загальної характеристики концепта DIABLE у французькій лінгвокультурі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Диявол – найскладніша, суперечлива і багатопланова фігура у світовій культурі. Релігійно-філософське і культурно-

історичне уявлення про диявола є також, як і поняття Бога, явищем, що розвивається.

Цей культурний феномен і унікальний образ, вишовши з колиски давньо-релігійних уявлень, стійко закріпився у суспільній свідомості. Будучи синонімом всього негативного, деструктивного, згубного для життя, образ диявола широко і повсюдно використовується у всьому світі.

У XIX в. образ диявола перестав бути суто релігійним елементом, і це сталося внаслідок остаточного завершення процесу його "секуляризації". У XX ст. диявол стійко увійшов у коло традиційних персонажів літератури, кінематографії, музики, образотворчого мистецтва. До його образу зверталися найбільші художники слова минулого століття: Т. Манн, Ф. Лорка, Г. Гауптман, Г. Гессе, П. Валері, Л. Толстой, М. Горький, М. Булгаков та ін.

Образ диявола у сучасному суспільстві все більше поглиблюється і розширюється. Безумовно, його "живучість" у різних видах і жанрах сучасного мистецтва вимагає філософського і мистецтвознавчого аналізу. З особливою гостротою постає наразі проблема перенасичення світового кінематографа, літератури, музики тощо явними і замаскованими образами зла. Проблема завуальованих і сильно впливаючих образів зла в сучасному мистецтві, а так само їх вплив на свідомість і підсвідомість людей (особливо молоді) на серйозній науковій основі в достатній мірі ще не підіймалася.

Для дослідження цього смислового навантаження слід проструктурувати лексику яка актуалізує даний концепт.

Слово *Diable* походить від латинського слова *diabolus, diabolos* – "той, що роз'єднує, ділить", і має наступні тлумачення: його найперше та найголовніше значення це (у монотеїстичних релігіях) – Диявол, Сатана, найвище втілення Зла у християнській релігії.

Подібно і до слова *Dieu* лексема *Diable* набуває різного конотативного змісту в залежності від контексту. З одного боку вона вживається у суто релігійному контексті саме на позначення ангела, що впав у гріх та втілення Зла. Супутні лексеми, які доповнюють концепт DIABLE у цьому значенні такі: *Satan, Ennemi du genre humain, le Maudit, le Malin*. Вони усі є архілексемами даного концепту, оскільки їхнє значення є найголовнішим у семантичному полі концепта DIABLE.

Лексеми *Diable, Satan, Lucifer* містять інтегральну сему концепта DIABLE і є його ядром. Проте слід зауважити, що ці слова все ж мають свої власні сфери вживання. Ім'я *Satan* вживається на позначення падшого ангела, в той час як у слові *Diable* на перше місце виступає сема Зла. Ім'я *Lucifer* можна назвати гіпонімом до ім'я *Satan*. Оскільки Сатана – це найменування ангела-бунтівника у широкому розумінні, а Люцифер – це конкретний ангел (один із кількох ангелів-бунтівників), найкрасивіший із усіх ангелів, який захотів стати рівним Богові і виступив проти нього. Це одна точка зору. Існує й інший варіант. Архангел Люцифер був вигнаний до пекла і став Сатаною – головним дияволом. У Середній вікі слова *Lucifer* та *Satan* стали синонімами.

Вираз *Ennemi du genre humain* має певне узагальнююче значення і своєрідне тлумачення суті Диявола для людей. Лексеми *Maudit, Malin* мають диференційні озна-

ки, які характеризують певні його властивості Диявола. Існують і інші назви, які можна віднести до архілексем концепта DIABLE: "le Mauvais", le "Tentateur" та вирази: le prince de ce monde", "le prince des ténèbres", "le chef des démons", "le Maître de l'enfer". Коло вжитку цих слів та виразів значно вужче за наведені вище лексеми.

Друге значення слова *diable* – це демон, злий дух. Інші слова, які актуалізують це поняття: *devil, demon, korrigan*. В цьому значенні лексема "*diable*" може позначати як Диявола у християнському розумінні так і злих духів язичницької релігії та народних вірувань.

Також слово *diable* вживається у переносному значенні на позначення людини: *petit diable* (неспокійна дитина), *bon diable* (молодчина), *pauvre diable* (бідолоха).

Важливе місце займає лексема *diable* у французьких фразеологізмах. Усі предметні фразеологізми з компонентом *diable* мають субкатегорію істоти.

Перша група фразеологізмів включає компонент *diable* з прямим значенням диявола: *méchant comme le diable* (злий як чорт); *possédé du diable* (одержимий дияволом); *suppôt du diable* (злодій, чорна душа); *suppôt du Satan* (злодій, чорна душа), *envoyer à tous les diables* (послати до чорта), *quand le diable y serait* (сам чорт тут замашаний) *c'est le diable et son train* (це небезпечна справа), *c'est les diable qui bat sa femme et marie sa fille* (мінлива погода), *il fait un froid du diable* (дуже холодно), *loger le diable dans sa bourse* (залишитися без копійки), *que le diable l'emporte* (чорт його пробери), *se donner un mal de diable* (пізти геть із шкіри), *tenter le diable* (піддатися на спокусу), *tirer le diable par la queue* (бідувати).

Друга група представлена лексемами, які називають диявола, проте не пов'язують це поняття із релігійним концептом DIABLE. Диявол набирає певних фольклорних рис. Творення семантики цієї групи відбувається шляхом актуалізації сем, які відображають певні риси нечистої сили, що трансформуються в семи на позначення людини. Ці фразеологізми володіють високим рівнем антропоцентричності та виділяють людину за зовнішніми ознаками (*grand diable; beau du diable*); за тимчасовою ознакою (*peigné à la diable*); за поведінкою (*avoir le diable au corps; petit diable; il est bien diable; sportif en diable*); за моральними якостями (*avoir le diable au corps; bon diable*).

Також лексема *diable* вживається у ролі вигуків або ж сполучних слів: *que diable!* (якого чорта!) *comment diable ...* (ну і як це? (висловлює здивування)), *que diable allait-il faire dans cette galère?* (навіщо він у це ув'язався?)

Також це слово вживається у значенні "дурниця", що у певній мірі навіть протирічить суті концепта DIABLE: *dire le diable de qn* (наговорити дурниць, нагрубити когось), *écrire à la diable* (писати як прийде в голову).

Відомі фразеологізми можуть виступати в ролі виразів-символів, тобто слова та вирази, які втратили своє первісне значення і позначають різні ідеї, пов'язані із символом Диявола. Часто ці вирази-символи режисери вибирають для назв фільмів. У "Енциклопедії французького кіно" [9] є близько 30 таких назв, наприклад:

Diable au cœur, Le Dieu et Le Diable, L'enfant du diable, J'ai serré la main du diable, Le diable s'habille à Prada, l'oeuvre de Dieu, la part du Diable, Diable et les dix commandements. За задумом творців вони служать на позначення різноманітних ідей, відображених у фільмах: питань життя та смерті, нерозділеного кохання, перипетій долі, смислу людського буття, складності людських стосунків. Також у Франції в ролі слів-символів широко розповсюджені евфемізми, які утворені шляхом спотворення форми слова *Dieu* з метою табування, наприклад, *parbleu, morbleu, palsambleu, sacrebleu, sacredieu, tudieu, ventrebleu, vertubleu*. В цій функції на відміну від української мови, слово *diable* спотворюється рідко.

Отже, лексична структура концепта DIABLE представлена у вигляді лексико-семантичного поля, ядром якого є ім'я концепту – *diable* та спектр його замінюючих номінацій. Структура периферії лексико-семантичного поля концепта DIABLE вибудовується по трьох лексичних рівнях. Перший рівень – це лексеми, які актуалізують поняття "демона", "злого духу". Другий – переносне значення слова *diable* на позначення людини, що набуває певних характерних "диявольських" рис. І на останньому рівні периферії концепта DIABLE знаходиться слово "*diable*", яке втратило свій первинний зміст і використовується для актуалізації понять, далеких від релігійного концепту DIABLE.

Результати даного дослідження відкривають перспективи для дослідження концептосфер "Божественне" і "Диявольське" у різноманітних лінгвокультурах, що представляє безсумнівний інтерес, оскільки людство завжди вірило у присутність вищих сил, які впливають на їх долі, що знаходило відображення у мові представників лінгвокультурної спільноти.

Список використаних джерел

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – Екатеринбург: Издательство УрГУ, 2000. – 533 с.
2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск: Тетра Системс, 2004. – 256 с.
3. Пименова М. В. Концепт как основная единица ментальности // Тезисы II международного конгресса "Русский язык: исторические судьбы и современность" / М. В. Пименова. – М.: МГУ, 2004. – С. 137–138.
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
5. Селиверстова О. Н. "Когнитивная" и "концептуальная" лингвистика: их соотношение // Язык и культура. Факты и ценности. К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / О. Н. Селиверстова. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – С. 293–307.
6. Снитко Т. Н. Предельные понятия в западной и восточной лингвокультурах / Т. Н. Снитко. – Петригорск: Изд-во ПГПИИЯ, 1999. – 158 с.
7. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
8. Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // Этнокультурная специфика языкового сознания / И. А. Стернин. – Сб. ст. – М.: Изд-во ИЯ РАН, 2000. – С. 97–112.
9. Bosseno M., Dehée Y. Dictionnaire du cinéma populaire français: Des origines à nos jours / M. Bosseno, Y. Dehée. – Paris, 2006 – 500 p.

Надійшла до редколегії 25.09.14

A. Skrypnyk, cand. of Philol., associated prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT DIABLE IN THE FRENCH LINGUOCULTURE

This article deals with the research of the verbalization modes of the concept of DIABLE in the French linguoculture. The author provides definitional characteristics of this concept, structures the vocabulary, representing the concept, analyzes the means of actualization of this concept in the French phraseology and provides a general description of the concept of DIABLE in the French linguoculture.

Key words: concept, sphere of concepts, language consciousness, verbalization, definitional characteristic, idiom, component structure, archiseme, loss of meaning, anthropocentrism.

A. Скрипник, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КОНЦЕПТ DIABLE ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Статья посвящена анализу средств вербализации концепта DIABLE во французской лингвокультуре. Приводятся дефиниционные характеристики данного концепта, структурируется лексика, репрезентирующая концепт, анализируются средства актуализации данного концепта во французских фразеологизмах и приводится общая характеристика концепта DIABLE во французской лингвокультуре.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, языковое сознание, вербализация, дефинициальная характеристика, фразеологизм, семная структура, архисема, десемантизация, антропоцентризм.